

ADRIANA COSTĂCHESCU

Pragmatica lingvistică

Teorii, dezbateri, exemple

Prefață de Rodica Zafiu

INSTITUTUL EUROPEAN
2019

Cuprins

Abrevieri și simboluri / IX

Prefață / XI

Cuvânt înainte / XV

Capitolul 1. Introducere / 1

- 1.1. Definiția domeniului / 1
- 1.2. Interpretare semantică vs. interpretare pragmatică / 3
- 1.3. Câteva exemple / 5
- 1.4. Etapele constituirii pragmaticii / 6
- 1.5. Valoarea explicativă a pragmaticii / 9
- 1.6. Modele semantice și modele pragmatice / 12
 - 1.6.1. Modelul codului / 12
 - 1.6.2. Modele inferențiale / 13
- 1.7. Pragmatica: prezent și viitor / 23
 - 1.7.1. Analiza discursului / 23
- 1.8. Interfețele pragmaticii / 23

Capitolul 2. Referință, deixis, anaforă / 27

- 2.1. Referința în limbajul comun / 27
 - 2.1.1. Referința în filozofie / 29
 - 2.1.2. Referința în lingvistică / 37
- 2.2. Referința deictică / 43
 - 2.2.1. Deixisul din perspectiva filozofiei limbajului / 45
 - 2.2.2. Deixisul în lingvistica descriptivă / 48
- 2.3. Referința indirectă: folosiri anaforice / 53
 - 2.3.1. Anafore nominale / 56
 - 2.3.2. Legarea anaforelor / 61
 - 2.3.3. Deictice temporale / 66
 - 2.3.4. Anafore temporale / 68
- 2.4. Referința non deictică și non anaforică / 76
- 2.5. Concluzii / 79

Capitolul 3. Deicticele de persoană / 81

- 3.1. Pronumele personale / 81
 - 3.1.1. Semantica și pragmatica pronumelor persoanelor deictice / 87
 - 3.1.2. Pronumele personale ca variabile legate / 105
 - 3.1.3. Folosiri apelative speciale / 109
- 3.2. Posesivele / 111

- 3.2.1. Folosiri deictice / 112
- 3.2.2. Folosiri anaforice / 117
- 3.3. Concluzii / 120

Capitolul 4. Deicticele spațiale / 121

- 4.1. Semantica relațiilor spațiale / 121
- 4.2. Cadrul de referință spațială / 126
- 4.3. Lexeme deictice spațiale în română / 132
 - 4.3.1. Sistemul deictic adverbial / 133
 - 4.3.2. Demonstrativele / 141
- 4.4. Verbele deictice *a veni* și *a se duce* / 148
- 4.5. Deicticele spațiale și tipuri de discurs / 149
 - 4.5.1. Discursul direct / 149
 - 4.5.2. Discursul indirect (liber) / 154
- 4.6. Concluzii / 166

Capitolul 5. Adverbialele temporale (valori deictice și anaforice) / 167

- 5.1. Prezentare generală / 167
- 5.2. Adverbele temporale deictice / 174
 - 5.2.1. Adverbul *acum* / 176
 - 5.2.2. Adverbul *atunci* / 182
 - 5.2.3. Adverbiale deictice de măsurare a timpului / 188
- 5.3. Adverbiale temporale / 191
 - 5.3.1. Conectorii adverbialelor temporale / 191
 - 5.3.2. Substantivele temporale și conversiunea lor / 193
 - 5.3.3. Sintagme temporale complexe / 196
- 5.4. Concluzii / 206

Capitolul 6. Timpurile verbului (valori deictice, aspectuale, anaforice și modale) / 209

- 6.1. Timpuri absolute și timpuri relative, timpuri deictice și timpuri anaforice / 210
- 6.2. Timpurile verbului: folosiri deictice vs. folosiri anaforice / 212
 - 6.2.1. Prezentul / 216
 - 6.2.2. Perfectul compus / 227
 - 6.2.3. Imperfectul / 234
 - 6.2.4. Perfectul simplu / 249
 - 6.2.5. Mai-mult-ca-perfectul / 255
 - 6.2.6. Viitorul și viitorul anterior / 259
- 6.3. Concluzii / 268

Capitolul 7. Timpurile verbului între semantică și pragmatică / 271

- 7.1. Concordanța timpurilor și limba română / 271
- 7.2. Remarci despre concordanța timpurilor în engleză, franceză și italiană / 273
- 7.3. Concordanța timpurilor în gramatica limbii române / 277

- 7.4. Româna, o limbă fără concordanța timpurilor? / 277
 - 7.4.1. Folosirea timpurilor în română – privire generală / 278
 - 7.4.2. Concordanța timpurilor în traduceri / 282
 - 7.4.3. Caracteristici ale concordanței timpurilor în română / 302
- 7.5. Timpurile verbale: sens conceptual și sens procedural / 318
- 7.6. Timpurile gramaticale într-o abordare logică / 322
- 7.7. Concluzii / 328

Capitolul 8. Implicaturile conversaționale / 331

- 8.1. Introducere / 331
 - 8.1.1. Clasificarea implicaturilor / 334
- 8.2. Implicaturile convenționale (implicături lexicale) / 337
- 8.3. Grice și implicaturile conversaționale / 341
 - 8.3.1. Semnificația non naturală / 342
 - 8.3.2. Principiul de cooperare și maximele conversaționale / 345
 - 8.3.3. ‘Briciul lui Grice’ / 348
 - 8.3.4. Implicaturile conversaționale / 349
- 8.4. Implicaturile lui Grice, câteva concluzii / 365
- 8.5. Dezvoltări după Grice / 366
 - 8.5.1. Implicaturi scalare / 366
 - 8.5.2. Revizuirea maximelor / 371
- 8.6. Conversație și dezacord / 375
- 8.7. Observații finale / 379

Capitolul 9. Presupoziția / 381

- 9.1. Observații preliminare / 381
- 9.2. Teorii despre presupoziție / 384
 - 9.2.1. Privire generală asupra presupoziției / 386
- 9.3. Presupoziția, fenomen semantic / 390
 - 9.3.1. Identificarea presupozițiilor semantice / 398
 - 9.3.2. Declanșatori de presupoziții / 398
 - 9.3.3. Proprietățile caracteristice ale presupozițiilor semantice / 414
 - 9.3.4. Presupozițiile semantice: concluzii / 417
- 9.4. Presupoziția ca fenomen pragmatic / 420
 - 9.4.1. Presupoziții semantice vs. presupoziții pragmatice / 422
 - 9.4.2. Presupozițiile informative: context și informație / 423
 - 9.4.3. Anularea presupozițiilor / 427
- 9.5. Proiectarea presupozițiilor / 429
 - 9.5.1. Demersul PHF / 430
 - 9.5.2. Ipoteza cumulativă / 433
- 9.6. Presupoziții hibride / 436
 - 9.6.1. Demersul cognitivist / 436
 - 9.6.2. Demersul anaforic / 438

- 9.7. Presupoziția ca element de conținut și presupozitia ca inferență / 441
- 9.8. Concluzii / 442

Capitolul 10. Acte de limbaj / 445

- 10.1. Prezentare istorică / 445
- 10.2. Austin și actele de limbaj / 448
 - 10.2.1. Performativ vs. constatativ / 448
 - 10.2.2. Succesul sau eșecul unui act performativ / 451
 - 10.2.3. Performative explicite și performative implicite / 459
 - 10.2.4. Menținerea distincției constatativ vs. performativ / 463
 - 10.2.5. Acte locuționare, ilocuționare și perlocuționare / 465
 - 10.2.6. Taxinomia actelor ilocuționare după Austin / 469
 - 10.2.7. Concluzii la teoria lui Austin / 470
- 10.3 Searle și actele de limbaj / 470
 - 10.3.1. Searle și principiul de exprimabilitate / 470
 - 10.3.2. Regulile constitutive ale unui act de limbaj / 474
 - 10.3.3. Taxinomia actelor de limbaj după Searle / 480
 - 10.3.4. Acte de limbaj indirecte / 482
 - 10.3.5. Metafora și ironia / 488
 - 10.3.6. Comentarii la teoria lui Searle / 492
 - 10.3.7. Concluzii la teoria lui Searle / 504
- 10.4. Dezvoltări ulterioare ale teoriilor lui Austin și Searle / 504
 - 10.4.1. Performadoxul / 504
 - 10.4.2. Acte ilocuționare potențiale / 507
 - 10.4.3. Actele de limbaj și prezumția comunicativă / 508
- 10.5. Concluzii / 509

Capitolul 11. Pragmatica cognitivă și actele de limbaj / 511

- 11.1. Teoria pertinentei / 514
- 11.2. Pertinență și cogniție / 515
- 11.3. Pertinență și comunicare / 518
- 11.4. Pertinență și înțelegere / 526
- 11.5. Discursul non literal / 541
 - 11.5.1. Acte de limbaj indirecte / 544
 - 11.5.2. Discursul aproximativ / 545
 - 11.5.3. Discursul figurat / 547
 - 11.5.4. Ironia / 551
 - 11.5.5. Metafora / 556
 - 11.5.6. Discursul ficțional / 561
- 11.6. Concluzii / 568

Bibliografie / 571

Indice / 601

Capitolul 1

Introducere

1.1. Definiția domeniului

Pragmatica este ultima disciplină care a apărut în lingvistică, crearea ei fiind legată, după părerea multor cercetători, de lucrările lui Charles S. Peirce, ale lui Ch. Morris și ale lui Rudolf Carnap, în prima jumătate a secolului trecut (Horn/Ward, 2004). După alte păreri, pragmatica a apărut ca o consecință a conferințelor lui John Austin, care a propus, în 1955, întemeierea unei noi discipline filozofice, filozofia limbajului, deci a unei discipline care să fie o ramură a filozofiei și nu a lingvisticii (Reboul/Moeschler, 1998). Simpla invocare a acestor nume dezvăluie una dintre caracteristicile fundamentale ale pragmaticii: fenomenele caracteristice ale limbajului pe care le studiază au stârnit mai întâi interesul filozofilor și logicienilor și numai ulterior au atras atenția lingviștilor.

Comentariu

Cititorul nu trebuie să confunde **pragmatica**, ramură a lingvisticii și a științelor cognitive, cu **pragmatismul**, doctrină filozofică radical empiristă, creată de Charles S. Peirce, care apare la începutul secolului al XX^{lea}, în Statele Unite. Alături de Charles S. Peirce (1839-1914), semiolog, logician și filozof american, această direcție de cercetare are ca reprezentanți importanți pe filozofii William James (1842-1910) și John Dewey (1859-1952). Pragmatismul filozofic al lui Peirce și al discipolilor săi se caracterizează prin rolul central ocupat de implicațiile practice ale unei idei sau ale unei teorii, singurele în măsură să le valideze. Adevărul însuși se dezvăluie puțin câte puțin datorită experienței. În spațiul cultural european, regăsim ecouri ale pragmatismului american în gândirea filozofului francez Henri Bergson (1859-1941) ca și în constructivismul epistemologic al psihologului și epistemologului elvețian Jean Piaget (1896-1980). Pragmatica și pragmatismul sunt ușor de confundat, între altele, și pentru că Charles S. Peirce este considerat unul dintre părinții fondatori atât pentru pragmatică, cât și pentru pragmatism. În plus, numele acestor două discipline derivă de la același etimon, adjectivul grec *pragmatikos* ce înseamnă «referitor la acțiune, la afaceri» care derivă, la rândul său, din substantivul grec *pragma* «acțiune».

În limba curentă, adjectivul *pragmatic* este antonim cu adjective ca *teoretic* sau *speculativ*, și semnifică «bazat pe studierea faptelor, care urmărește aspectul practic, utilitatea» (cf. *DN*, *MDN*). O acțiune pragmatică este, deci, făcută ținând seamă de realități și are bune șanse de reușită. Expresia *o persoană pragmatică* se referă la un om interesat de acțiune și de succesul ei, dar care, în același timp, este mai puțin interesat de considerații teoretice, morale sau ideologice.

În sens larg, pragmatica lingvistică analizează folosirea limbajului în procesul de comunicare și în procesul de constituire a cunoștințelor.

Definiția 1. Pragmatica

Pragmatica lingvistică este o disciplină care studiază raporturile ce există între enunțuri și contextul extralingvistic în care enunțul este pronunțat de locutor. Pragmatica se interesează, în primul rând, de elementele din limbaj care nu reușesc să transmită informația completă dacă nu este cunoscut contextul în care sunt folosite. Pragmatica se ocupă, în principal, de studiul deicticelor, al implicaturilor conversaționale, al presupuzițiilor, al actelor de limbaj, al structurii discursului.

După cum se vede din definiția de mai sus, pentru pragmatică noțiunea de ‘context’ este foarte importantă.

Comentariu

Derivat din cuvântul latinesc *contextus*, termenul ‘context’ desemnează ansamblul împrejurărilor sau circumstanțelor în care se desfășoară un anumit eveniment; se vorbește în acest sens de ‘context social’, ‘context politic’, ‘context familial’, ‘context istoric’ etc.

În lingvistică, se vorbește mai ales de contextul lingvistic (pe care lingviștii francezi îl numesc ‘co-text’) în care apare o anumită unitate lingvistică. Contextul unei unități *A* este constituit din ansamblul de secvențe care precedă unitatea *A* și ansamblul secvențelor care o urmează. Fie *X* o secvență care poate apărea înainte de *A*, iar *Y*, o secvență care o urmează. În acest caz se spune că *A* apare în contextul [*X* _ *Y*], ceea ce înseamnă că secvența *XAY* este o secvență corectă în limbă. De exemplu, la nivel fonologic, în cuvântul *mal*, fonemul /a/ apare în contextul [*m* _ *l*], fonemul /m/ apare în contextul [*#* _ *a*], iar /l/, în contextul [*a* _ *#*], unde semnul ‘#’ simbolizează pauza. La nivelul unei sintagme, în *un copil mic*, substantivul *copil* apare în contextul [*un* _ *mic*] etc.

Pentru pragmatică este însă important contextul extralingvistic, sau situațional, mult mai greu de definit și, probabil, imposibil de delimitat. Contextul extralingvistic este, de obicei, identificat cu circumstanțele în care un mesaj lingvistic este formulat și transmis, circumstanțe de natură să influențeze înțelegerea, adică interpretarea mesajului de către interlocutor(i). Elementele

cele mai importante ale contextului extralingvistic sunt participanții la discurs (locutor – interlocutor(i)), ca și locul și timpul producerii sau recepționării mesajului. Noțiunea este uneori lărgită la tipul de discurs (cotidian, politic, filozofic, științific etc.), sau la particularități ale situației de comunicare: dacă mesajul este adresat unui auditor concret (*in praesentia* sau nu) sau virtual etc., dacă este numai vizual, sau numai auditiv, sau simultan vizual-auditiv etc. (v. Schmoll, 1996 pentru o prezentare a noțiunii de ‘context extralingvistic’).

Contextul extralingvistic este deosebit de important pentru pragmatică și este constituit de ansamblul elementelor din realitatea extralingvistică asociate la producerea unui enunț.

Printre elementele contextuale importante, pragmatica analizează mai ales:

- rolul participanților la comunicare (numărul lor, dacă sunt adulți sau copii, bărbați sau femei, statutul lor social, dacă există spectatori etc.);
- cadrul spațio-temporal al comunicării (momentul enunțării, locul unde se desfășoară etc.).

O bună parte dintre aceste elemente se regăsesc la nivelul unităților lingvistice și al folosirii lor, de exemplu în cazul deicticelor. De pildă, pronumele *tu* desemnează persoana care este interlocutor, dar identitatea (adică referentul) acestui pronume se schimbă ori de câte ori situația de comunicare (contextul extralingvistic) se schimbă. Adverbul *aici* semnifică un spațiu în apropierea locutorului, spațiu care și el se modifică o dată cu contextul, desemnând zone diferite în funcție de locul în care se găsește locutorul.

După cum a remarcat Georgia Green (2004), nu formele lingvistice (cuvinte, morfeme, expresii) transmit informația pragmatică, ci faptul că aceste unități sunt enunțate, făcând, deci, parte dintr-un enunț. Informația pragmatică include **utilizatorul** formelor și **actul** de a le utiliza.

Lingvistica este interesată de dimensiunea pragmatică a limbajului pentru că un anumit număr de fapte fonologice, morfosintactice sau semantice necesită luarea în considerare a unor fapte exterioare limbajului.

1.2. Interpretare semantică vs. interpretare pragmatică

Semnificația enunțurilor este studiată de două discipline, semantica și pragmatica. **Semantica** se ocupă de sensul (literal sau figurat) al cuvintelor și de modul în care sensul cuvintelor izolate se combină pentru a forma sensul unităților superioare (sintagmă, propoziție, frază). **Pragmatica** studiază modul în care sensul descris de semantică trebuie să fie îmbogățit sau extins pentru a ajunge la înțelegerea a ceea ce locutorul vrea să spună prin pronunțarea unui anumit enunț.

La nivel semantic, înțelegerea corectă a frazelor necesită două categorii de cunoștințe: lingvistice și/sau enciclopedice. Diferența dintre ‘lingvistic’ și ‘enciclopedic’ a fost inspirată de o clasificare a dicționarelor în dicționare de limbă, care

dau informații asupra cuvintelor și folosirii lor (într-o anumită limbă) și dicționare enciclopedice, care oferă informații despre entitățile desemnate de numele proprii (de persoană, de locuri, de opere artistice sau ingineresti etc.). Pornind de la această diferență, semanticienii fac distincția între două tipuri de cunoștințe necesare producerii și/sau înțelegerii frazelor din limba comună: cunoștințe lingvistice – cunoștințe enciclopedice:

- (1) În restul salonului, în jurul a două mese rotunde de metal încrustat și **intarsiat**, sprijinite pe picioare de **grifon**, se îngrămădeau cu mult prea numeroase fotolii, **bergere** franceze cu tapiserie **Aubusson**. (George Călinescu, *Bietul Ioanide*, vol. I)

[Pentru a înțelege acest fragment, cititorul romanului trebuie să dispună de un număr de cunoștințe lingvistice: să cunoască, de exemplu, regulile acordului participiului trecut folosit adjectival, să știe că se îngrămădeau este forma de indicativ, imperfect, persoana a 3^a plural a verbului a se îngrămădi, să fie familiarizat cu regulile folosirii corecte a prepozițiilor și cazurilor (de exemplu, prepoziția compusă în jurul trebuie să fie urmată de o sintagmă nominală la genitiv) etc. Totuși fraza nu poate fi pe deplin înțeleasă dacă cunoștințele cititorului se rezumă la genul acesta de informații. Are nevoie și de o serie de cunoștințe enciclopedice: că a intarsia înseamnă «a decora un obiect de lemn prin aplicarea la suprafața lui a unor bucăți mici de lemn exotic, de fildeș, de metal» (DEX); că grifonul est un «monstru mitologic, cu trup de leu înaripat și cu cap și gheare de vultur» (DEX), că substantivul berjeră desemnează un «fotoliu adânc și larg, având un spătar înalt cu rezemătoare laterale pentru cap» (DEX); în sfârșit o tapiserie Aubusson este o tapiserie originară din orașul francez Aubusson unde ateliere din sec. al XV^{lea}, devenite manufacturi regale în secolul al XVII^{lea}, au creat tapiserii celebre în toată lumea, înfățișând scene de vânătoare, mitologice, religioase etc.]

Diferența dintre nivelul semantic și nivelul pragmatic de interpretare a unei fraze poate să fie ilustrat de exemplul următor:

- (2) a. «- Am uitat hârtiile!»
b. «Am uitat hârtiile în Calea Victoriei/din Calea Victoriei.»

[Semantica ne oferă sensul literal al elementelor uita (perfect compus persoana 1^a singular), al substantivului hârtii, al articolului hotărât –le ca și a relațiilor morfosintactice (acorduri, structura și funcția sintactică a fiecărei sintagme etc.). În acest caz semantica ne oferă sensul general: «locutorul a uitat un obiect specific constituit dintr-un anumit număr de foi de hârtie într-un moment anterior momentului vorbirii într-un loc numit ‘Calea Victoriei’». În plus, auditorul trebuie să știe că acest loc, Calea Victoriei, este principala stradă din București; dacă are cunoștințe enciclopedice mai extinse ar putea ști că această stradă în trecut s-a numit Podul Mogoșoaiei și a fost numită așa în onoarea victoriei în Războiul de Independență din 1877.]

Semnificația pragmatică a enunțurilor din (2) poate varia în funcție de persoane și de contextul lor de folosire. Să presupunem că persoana care vorbește este Maria, o ziaristă, care și-a petrecut seara în locuința ei de pe Calea Victoriei ca să redacteze articole care urmau să apară în ziua următoare în ziarul unde lucrează. Sosită la redacție, Maria constată că a uitat foile pe care scrisese textele acasă. Enervată, dă această informație colegului ei Victor prin intermediul unuia dintre enunțurile din (2). În acest context, propoziția înseamnă mai mult decât sensul literal, și anume că obiectele uitate sunt textele unor articole scrise pe niște foi de hârtie. Victor ar putea să deducă că Maria îi sugerează că are intenția să se întoarcă acasă la ea ca să le ia.

Putem să ne imaginăm alte scenarii. Locutorul ar putea fi Paul, care a ajuns acasă venind de la o bancă ce își are sediul pe Calea Victoriei. Acolo a trebuit să arate tot felul de documente și acum constată că le-a uitat la ghișeu. În acest caz, substantivul *hârtiile* înseamnă «documente oficiale», iar *a uita* continuă să însemne «a lăsa undeva (din distracție, din nebagare de seamă) ceva care trebuie luat». Paul spune această frază soției sale, Ana care poate da acestei fraze interpretări diferite. Dacă este o femeie geloasă, ar putea crede că soțul ei caută un pretext ca să plece din nou, cu scuza recuperării documentelor de la bancă, dar, de fapt, ca să întâlnească o altă femeie.

Să presupunem că persoana care pronunță una din frazele de la (2) este comisarul Ion Petrescu, care se găsește în cursul unei anchete privind un furt de opere de artă dintr-un apartament de pe Calea Victoriei. Se gândește la posibilitățile vinovați și își dă seama că, la un moment dat, a uitat să ia în considerare mai multe scrisori din apartamentul victimei prin care diverși amatori de artă se ofereau să cumpere lucrări ale proprietarului păgubit. Astfel de scrisori ar putea furniza indicii importante, în ipoteza că furtul a fost organizat de un amator de artă. În acest caz, *hârtiile* desemnează scrisori ce se află în apartamentul din Calea Victoriei, iar *a uita* semnifică «a pierde (momentan) din memorie». Colaboratorii, cu care comisarul vorbește în momentul acela, ar putea deduce că ar urma o examinare amănunțită a scrisorilor și că se va urmări ipoteza unui furt la comandă.

Am putea să ne imaginăm și alte situații în care frazele din (2) să fie pronunțate și să constatăm că de fiecare dată o parte a semnificației se schimbă, ca și ipoteze pe care le poate face sau concluziile pe care le poate trage interlocutorul/interlocutarii. Aceste variații ale semnificațiilor datorate contextului sunt studiate de pragmatică.

1.3. Câteva exemple

Unele elemente și fenomene lingvistice se găsesc în centrul de interes al pragmaticii pentru că descrierea lor, corectă și completă, impune examinarea contextului de folosire. Elementele cele mai citate din acest punct de vedere sunt verbele performative, unii conectori, elementele indiciale (numite și ‘deictice’),

adverbele de enunț, adverbele negative, ca și o întreagă serie de fenomene implicite (cum ar fi presupuzițiile și implicaturile conversaționale).

Să examinăm alte câteva exemple de enunțuri a căror înțelegere impune luarea în considerare a contextului enunțării:

- (3) «- Îți promit că mâine îți aduc cartea.»

[*Un vorbitor înțelege pe deplin această frază dacă știe: cine o pronunță, în ce moment o pronunță (informație necesară pentru a identifica intervalul desemnat de prezentul verbului a promite și de adverbul mâine). Interlocutorul trebuie să mai știe că, prin pronunțarea acestei fraze, vorbitorul realizează o anumită acțiune, și anume acțiunea de a promite care semnifică că se angajează să îndeplinească în viitor o acțiune care să fie favorabilă interlocutorului. Prin pronunțarea acestei fraze locutorul execută ceea ce Austin numește un 'act de limbaj' (v. 10.2, p. 448).]*

- (4) «- Ion a luat examenul, **dar** să nu spui nimănu.

[*Conjuncția adversativă dar nu se referă la conținutul primei fraze (Ion a luat examenul), ci la enunțarea ei, deoarece opoziția dintre P_1 (Ion a luat examenul) și P_2 (să nu spui nimănu) se referă la supoziția că interlocutorul ar putea comunica informația altor persoane, situație pe care locutorul vrea să o evite.]*

- (5) a. «- Nu cred că Maria e bolnavă.»

b. «- Sincer, nu cred că Maria e bolnavă.»

[*Cele două enunțuri transmit aceleași informații, care sunt adevărate sau false în aceleași condiții. Adjectivul sincer, folosit ca adverb de frază, se comportă aici ca un marcator discursiv (v. 8.2, p. 337) care nu se referă la conținutul semantic al frazei din (a) ci la actul de enunțate al acestei fraze, la faptul că locutorul garantează adevărul frazei pronunțate.]*

- (6) Paul nu are două, ci trei mașini.

[*În acest exemplu, nu se neagă faptul că Paul are două mașini (pentru că faptul de a avea trei mașini implică logic posesiunea a două mașini). Maximele de conversație (adică câteva reguli fundamentale ale dialogului) impun locutorului să dea informații **corecte și exacte**; aici informațiile privesc numărul obiectelor implicate în predicție (v. 8.3.4, p. 349.)]*

1.4. Etapele constituirii pragmatice

Termenul de 'pragmatică' a fost introdus în 1938 de Charles Morris, în *Foundations of the Theory of Signs* «Fundamentele unei teorii a semnelor» (Morris, 1938). Morris își propunea să pună bazele unei teorii generale a sistemelor semiotice, care, în acea epocă, erau identificate cu limbajele logice formale. Studiul acestor limbaje trebuie să fie făcut la trei niveluri: **sintaxa**, care studiază relațiile formale dintre semne, **semantica**, în care se manifestă relațiile între semne și

obiectele la care acestea se referă (referenți sau designații) și **pragmatica** care se ocupă de relațiile dintre semnele interpretate semantic și utilizatorii lor.

În epoca lui Morris, pragmatica ca disciplină științifică nu exista încă, de aceea definiția pe care o propune corespunde aproape exclusiv cuvintelor indiciale (pronumele de prima și a doua persoană, demonstrativele, adverbe de tip *acum*, *aici* etc.). Bar-Hillel (1954) ca și alți filozofi și logicieni (mai ales reprezentanți ai filozofiei analitice) au studiat acest tip de expresii dintr-o perspectivă vericondițională.

Comentariu

Filozofia analitică este o direcție în cercetările de logică din prima parte a secolului al XX^{lea}, care a dezvoltat tehnici formale riguroase de expunere și de argumentare, inspirate din algebră. Una dintre direcții o reprezintă studiul problemelor filozofice și logice legate de limbajul uman. Aceste studii, care au semnalat și examinat aspectele ale limbajului comun pe care lingviștii nu le analizaseră până atunci, au avut ulterior o mare influență asupra dezvoltării lingvisticii, mai ales în domeniul semanticii și pragmaticii. Putem aminti, în acest context, contribuția lui Bertrand Russell, Rudolf Carnap, Peter Strawson, Ludwig Wittgenstein, logicieni și filozofi ai limbajului bine cunoscuți pentru contribuția lor la dezvoltarea pragmaticii.

Ca logicieni, cercetătorii citați au avut contribuții importante la dezvoltarea semanticii vericondiționale. Semantica vericondițională (sau denotațională) este o teorie referențială dezvoltată de logica simbolică. Studiază raportul dintre expresiile unui limbaj formal și entitățile pe care acestea le reprezintă, adică denotațiile lor. Noțiunea de ‘valoare de adevăr’ ocupă aici o poziție centrală, deoarece denotația unei expresii complexe este adevărul sau falsul expresiei (într-un anumit univers de interpretare). Studiul semnificației se face în termeni de valoare de adevăr, în abordarea propusă de Gottlob Frege și de Alfred Tarski, în sensul că se verifică dacă o anumită expresie descrie adecvat sau nu situația extralingvistică la care se referă. După apariția gramaticii Montague (1974) se consideră că tehnicile formale dezvoltate de semantica logică sunt pertinente și pentru analiza semnificației în limbile naturale.¹

Filozofia limbajului a inaugurat o altă direcție de dezvoltare a pragmaticii, prin descoperirea actelor de limbaj, constituite din fraze declarative folosite nu pentru a descrie o situație ci pentru a executa o acțiune. Teoria actelor de limbaj, propusă de John Austin (1962) și dezvoltată de John Searle (1969), a lărgit mult aria de studiu a pragmaticii, care trece în felul acesta de la nivelul cuvintelor (deicticele) la cel al frazei.

¹ Pentru o inițiere în semantica vericondițională, a se vedea, de exemplu, Frege (1881), Tarski (1956), introducerea lui Thomason la culegerea de articole Montague (1974) ca și articolele respective din diferitele enciclopedii de semantică, ca Beyssade (2009).

O a treia etapă de dezvoltare a pragmaticii este reprezentată mai ales de Paul Grice (1975) și de teoria sa conversațională ce pornește de la ideea că interpretarea unui enunț trebuie să privească nu numai ceea ce este spus explicit, dar și ceea ce locutorul a avut intenția să spună. Grice a propus să se folosească inferențe non monotone sau ne-demonstrative pe baza unor principii și reguli care sunt, probabil, universale, deoarece sunt reguli generale ale comunicării (v. Capitolul 8).

În cazul conversațiilor, intențiile comunicative ale locutorului sunt deduse de interlocutori datorită unor inferențe pe care aceștia le fac pornind de la enunțurile pronunțate. Inferențele conversaționale studiate de Grice nu sunt demonstrative, adică adevărul premiselor nu garantează adevărul concluziilor, din cauza unei serii de motive (de exemplu pentru că interlocutorul poate să nu aibă toate informațiile preliminare necesare; pentru inferențele demonstrative și non demonstrative vezi mai jos secțiunea 1.6.2, p. 13).

Teoria lui Grice se bazează pe ipoteza fundamentală că **participanții la conversație colaborează între ei pentru realizarea schimbului verbal**. Această cooperare se realizează prin respectarea în schimbul verbal (uneori și prin încălcarea voită) a anumitor prescripții numite ‘reguli’ sau ‘maxime conversaționale’ (maximele de cantitate, de calitate, de relevanță și de modalitate). Studiile lui Grice au fost continuate și dezvoltate de Laurence Horn (1985), care a descoperit un nou tip de implicaturi conversaționale – implicaturile scalare (v. Capitolul 8).

Gândirea lui Grice se găsește la baza unor evoluții importante în alte sectoare ale pragmaticii, cum ar fi studiul presupuzițiilor (v. Capitolul 9) și al actelor de limbaj, începând cu John Searle și continuând cu pragmatica cognitivă (v. Capitolele 10, respectiv 11).

Este vorba despre o altă direcție, reprezentată de teoria pertinentei, propusă de Sperber/Wilson (1986) care, în contextul avântului general al științelor cognitive, este numită și **pragmatică cognitivă**. Concepția lor lingvistică se bazează pe mai multe module:² fonologia, sintaxa și semantica constituie un prim modul ce oferă o analiză inițială a datelor; rezultatele acestei prime

² Teoria modulelor a fost propusă de Jerry Fodor (1983), filozof al limbajului și psiholog cognitivist, care a dezvoltat ideea existenței unei arhitecturi funcționale a creierului uman. Rădăcinile ideilor sale se regăsesc nu numai în mentalismul lui Noam Chomsky (să ne amintim că, alături de Jerrold J. Katz, Jerry Fodor a propus forma pentru semantica interpretativă a modelului generativ standard (Chomsky 1965), în Katz/Fodor, 1963), dar și de frenologia fondată de Franz Joseph Gall (1758-1828). Deși frenologia (teorie conform căreia forma craniului unui individ îi reflectă caracterul) a fost considerată o pseudoștiință, are meritul de a fi avut ideea necesității localizării funcțiilor cerebrale în zone precise ale creierului. Continuând această linie de cercetări, medicul francez Paul Broca a descoperit, în 1861, una dintre zonele cortexului cerebral responsabilă de funcționarea limbajului (aria lui Broca, zona de producere a cuvintelor, în timp ce cealaltă zonă, aria lui Wernicke, este responsabilă de înțelegerea limbajului). Regăsim același tip de abordare în neurologia actuală, în general, și în neuro-lingvistică, în special, abordare reluată de lingvistica cognitivă, cel puțin în afirmațiile sale pragmatice (v. Catherine Fuchs, 2004, Bertinetto *et alii*, 2012, vol. 1).

analize, specializate, vor primi o interpretare concretă într-un al doilea modul, ne-specializat, care este pragmatica (v. Capitolul 11).

Lucrările lui Grice, Searle, Sperber/Wilson au permis integrarea pragmaticii în lingvistica cognitivă, direcție de cercetare ce cunoaște o dezvoltare explozivă în ultimele decenii și care a găsit aplicații mult dincolo de domeniul său de studiu propriu-zis, lingvistica, în muzicologie, în arte plastice, în literatură, în filozofie, în științe politice, în teologie, în matematică etc. (v. Fauconnier, 2004).

1.5. Valoarea explicativă a pragmaticii

Doi dintre cei mai importanți reprezentanți ai filozofiei analitice care au studiat elementele indiciale, Rudolf Carnap și Bertrand Russell, au fost interesați să stabilească condițiile în care enunțurile ce conțin cuvinte deictice (pronume personale, demonstrative, timpuri verbale) sunt adevărate sau false, pentru că studiile lor se desfășurau în cadrul teoretic al unei semantici logice vericondiționale. De exemplu, condițiile în care propoziții cum ar fi (7) sau (8) pot primi o interpretare semantică corectă sunt diferite.

(7) «-Vlad Petrescu este bolnav.»

[Pentru a stabili valoarea de adevăr a acestei fraze, trebuie să știm cine este persoana numită Vlad Petrescu și dacă, în momentul în care emițătorul pronunță acest enunț, această persoană este bolnavă sau nu.]

Ca să interpretăm această propoziție putem să ne rezumăm la cunoștințele semantice, căci este suficient să identificăm corect persoana numită *Vlad Petrescu* despre care vorbește locutorul, să cunoaștem sensul predicatului nominal *a fi bolnav* și să știm care este situația extralingvistică (privind starea de sănătate a lui Vlad Petrescu) pentru a ști dacă fraza descrie corect realitatea. B. Russell (1940) a observat că aceste cunoștințe semantice nu mai sunt suficiente pentru interpretarea corectă a unor propoziții cu totul similare, ca cele de la (8):

(8) a. «- Eu sunt bolnav.»

b. «- Tu ești bolnav.»

[Pentru a ști dacă informațiile conținute în aceste două propoziții sunt adevărate sau false, trebuie să știm cine este persoana desemnată de pronumele eu, respectiv tu, pronume al căror referent poate fi identificat numai dacă este cunoscută identitatea emițătorului/receptorului mesajului.]

Diferențele de interpretare par să derive din statutul semantic diferit al numelor propriu față de cel al pronumelor de prima/a doua persoană. Din punct de vedere logic, un nume propriu desemnează aceeași persoană în toate circumstanțele imaginabile.³ Persoana desemnată de un nume propriu ca *Vlad Petrescu*

³ Saul Kripke (1972) a introdus termenul de 'designator rigid' (engl. *rigid designator*) pentru a caracteriza această proprietate a numelor proprii. Concepția lui se opune opiniilor lui Frege,